

P.J. van Koppen & C.J. de Poot (2000) Integraal veiligheidsbeleid, de media en criminaliteit. *Nederlands Juristenblad*, 75, 358-360

Integraal Veiligheidsbeleid, de Media en Criminaliteit¹

Prof. dr P.J. van Koppen
Dr C.J. de Poot

Peter J. van Koppen is senior
hoofdonderzoeker bij het
Nederlands Studiecentrum
Criminaliteit en
Rechtshandhaving (NSCR)
Leiden en hoogleraar
Rechtspsychologie aan het
Departement Rechten,
Universiteit Antwerpen.

Christianne J. de Poot is als
post-doc verbonden aan het
Nederlands Studiecentrum
Criminaliteit en Rechtshand-
having (NSCR) Leiden.

Wij verkeren in de curieuze situatie dat bij afnemende of gelijkblijvende criminaliteit de aandacht daarvoor in de media geweldig toeneemt.

Criminaliteit is een zaak van nationaal mediabelang geworden. Maar waar is de tijd dat je voor door rood licht rijden nog een bekeuring kreeg? Men kan zich afvragen wat nu een groter effect heeft op de moraal van het land: alle jongeren die ongestraft verkeersovertredingen kunnen plegen of een precieze inventarisatie van niet bestaande kinderporno in Zandvoort.

Een inmiddels klassiek verhaal in de psychologie betreft de zelfmoorden van Marilyn Monroe en Ernest Hemingway. Alle publiciteit over hun zelfmoord zou een korte tijd op vrij grote schaal tot navolging hebben geleid, maar de golf stierf snel weer weg.² Voorbeelden doen kennelijk volgen, of ze nu goed zijn of slecht. Om die reden wordt in Nederland over zelfmoorden zeer terughoudend bericht in de media, uit angst dat men anders met bosjes voor de trein springt.

Van een dergelijke terughoudendheid is niets te merken bij geweld. Van het televisiescherm spat steeds meer geweld. Dat gaat niet alleen om de *policiers* op televisie, maar in toenemende mate ook om echt geweld. De laatste jaren wordt ook in de wat serieuzere kranten uitgebreid bericht over geweld en geweldsmisdrijven. Favoriet is tegenwoordig uitgaansgeweld, dat meestal met de onzinnige term 'zinloos' geweld wordt aangeduid. Er was een tijd dat de journalist van *De Telegraaf* eenzaam op de persbank in de rechtszaal zat. Tegenwoordig is die bank goed gevuld en staat soms de gang vol met cameramensen. De ruime berichtgeving in de media doet in ieder geval het gevoel van onveiligheid bij velen toenemen. Tot voor kort konden wij nog spreken van vrees voor cri-

minaliteit als ingebeeld ziekte;³ tegenwoordig is het een aangepate ziekte.

De hoeveelheid criminaliteit

Rechtgeaarde criminologen weten echter al enige jaren dat de hoeveelheid criminaliteit daalt. Onlangs lieten onze collega's Karin Wittebrood en Marianne Junger in het *Tijdschrift voor Criminologie* zien dat ook de speciale categorie van geweldscriminaliteit in ieder geval niet stijgt.⁴ Het lijkt alleen maar dat het geweld toeneemt. Door de geweldshype in de media heeft de politie veel meer aandacht voor geweld gekregen. Haar inspanningen komen terecht in de politiestatistiek, zodat het lijkt alsof er meer geweld is. Bovendien is de politie veel beter gaan registreren en zijn slachtoffers in toenemende mate bereid aangifte te doen van dergelijke misdrijven.

Wij verkeren dus in de curieuze situatie dat bij afnemende of gelijkblijvende criminaliteit de aandacht daarvoor in de media geweldig toeneemt. Marcel van Dam maakte zich daarover boos in *De Volkskrant*. Zijn verklaring voor de geweldshype is dat 'er in de Nederlandse journalistiek een moordende concu-

1. Wij danken Jan de Keijser en Muriël Dekkers voor commentaar op een eerdere versie van dit artikel.
2. Zie D. Lester (1988) Dorothy Parker: *The life of an attempted suicide*. In D. Lester (red.),

Why women kill themselves (p. 133-141). Springfield, IL: Charles C. Thomas; en R.B. Cialdini (1988) *Influence*. (2nd ed.). Glenview, IL: Scott-Foresman.

3. Zie daarover P.J. van Koppen & R.C.M. de Vette (1997)

Vrees voor criminaliteit als ingebeeld ziekte. In K. Wittebrood, J.A. Michon & M.J. ter Voert (red.), *Nederlanders over criminaliteit en rechtshandhaving* (p. 45-54). Deventer: Gouda Quint.

4. Zie K. Wittebrood & M. Jun-

ger (1999) Trends in geweldscriminaliteit: Een vergelijking tussen politiestatistiek en slachtofferenquêtes. *Tijdschrift voor Criminologie*, 41, 250-267.

rentie is ontstaan om de eigen krant of zender in de kijker te spelen. En wat is lonender dan verontwaardiging te wekken over geweld?⁵

De veiligheidsutopie

Er is niet aantoonbaar meer misdaad in Nederland dan in, bijvoorbeeld, 1980; er is wel aantoonbaar meer aandacht daarvoor. Criminaliteit is een zaak van nationaal mediabelang geworden. Heel vroeger was geweld een zaak tussen slachtoffer en dader. Het slachtoffer diende zelf de dader voor de rechter te slepen.⁶ Die taak heeft de overheid naar zich toe getrokken, niet in de laatste plaats om de strafbedeling zo beschaafd en rechtvaardig mogelijk te houden. Straf en het strafrecht werden echter tot voor kort als een ultimum remedium beschouwd. Dat werkt niet al te best, zo weten wij. Gevangenisstraf houdt de crimineel slechts tijdelijk van zijn misdrijven af. Dat werkt zo slecht, dat mensen als Hulsman in het verleden voorstelden het strafrecht maar geheel af te schaffen.⁷ Inmiddels is het strafrecht geheel terug; *alive and kicking*. Er wordt gestraft als nooit tevoren; zodanig zelfs dat er veel cellen bijgebouwd moesten worden. Dat er van de weeromstuit iets teveel gebouwd zijn, laten wij even buiten beschouwing.

De overheid heeft het bestrijden van het kwaad van de criminaliteit in dermate mate aan zich getrokken dat men het 'als bijna vanzelfsprekend [aanvaardt] dat het de taak van de overheid is erover te waken dat iedereen gezond, schoon, lang en op een hoog niveau van intellectuele en culturele ontwikkeling leeft en werkt. Al deze ontegensprekelijke waardevolle dingen worden graag als absolute waarden voorgesteld.' Aldus beschrijven Crombag en Van Dun de rol van de overheid in het huidige tijdsgewricht.⁸ Het strafrecht speelt, ondanks alles wat wij leerden van Hulsman, een centrale rol. Het strafrecht is op die manier verworven van uiterst redmiddel bij ontsporingen naar, zoals Hans Boutellier het noemt, *urgent* strafrecht; strafrecht dat ervoor is om de sociale orde vorm te geven.⁹ Het strafrecht is een instrument geworden om onze maatschappij te reguleren. De sociaal ordenende functie van het strafrecht past in wat Boutellier noemt de *veiligheidsutopie*. Het strafrecht is op die manier geen uiterste redmiddel meer, maar een centraal instrument geworden in het utopische verlangen naar een schone, geordende en veilige samenleving. De mediabelangstelling voor alles wat met justitie en criminaliteit te maken heeft, past in die tendentie.

Geweld op televisie

Wij komen zo terug op de veiligheidsutopie. De klassieke invloed van de media op de hoeveelheid misdrijven ligt echter ergens anders. Sinds jaar en dag wordt beweerd dat kinderen die veel naar geweld op televisie kijken zelf later meer aan geweld zullen doen.¹⁰ Die bewering is gebaseerd op onderzoek dat is gedaan in de Verenigde Staten. En zij kunnen het weten, want de kinderen kijken daar aanzienlijk meer naar de televisie dan onze kinderen. Die bewering past ook fraai in de opvattingen van moraalridders die daarmee een sterk argument hadden om alles wat vies, voos en gewelddadig was van het beeldscherm te weren omdat zulks de kinderziel definitief zou besmetten. Het proces dat ten grondslag zou liggen aan de invloed van televisiegeweld op de kinderen heet *modeling*. De televisie leert de kinderen *hoe* zij geweld moeten plegen. Programma's die het geweld ook nog als aantrekkelijk voorschotelen, doen daar nog een schepje bovenop. Een van de erg-

ste programma's van die soort is dan ook *The A-Team*, omdat daarin de helden het geweld plegen en de kinderen getoond wordt dat je de ergste vormen van geweld kan toepassen, zonder dat de slachtoffers daar noemenswaardig nadeel van ondervinden.

Kinderen die veel naar geweld op televisie kijken zijn inderdaad op langere termijn agressiever. Maar dat komt alleen maar doordat kinderen die potentieel agressief zijn, graag naar dat soort programma's kijken.¹¹ Dat sluit een Marilyn Monroe-effect, of zo u wilt een *modeling*-effect, overigens niet helemaal uit. Het komt voor dat criminelen bij de *uitvoering* van hun misdrijf zich laten inspireren door hetgeen zij op televisie gezien hebben.¹² Dat is echter geen reden om aan te nemen dat zij zonder die inspiratie hun misdrijf *niet* gepleegd zouden hebben, maar misschien wel op een andere manier.

Het gebrek aan relatie tussen televisiegeweld en criminaliteit wordt indirect ook ondersteund door het onderzoek van Wittebrood en Junger dat wij al noemden: ondanks de toename van televisie en het geweld dat daarop te zien is, nam de hoeveelheid geweld in Nederland sinds 1980 helemaal niet toe.¹³

Journalisten en criminaliteit

Als de media invloed hebben op de criminaliteit, dan gebeurt dat op een heel andere manier. Wij zullen niet flauw doen en het niet hebben over journalisten die de politie bij opsporingsonderzoeken vreselijk in de weg lopen. Soms gaan zij zelf op onderzoek uit en publiceren gegevens die lopende het onderzoek beter geheim kunnen blijven of in ieder geval het opsporen van de dader lastiger maken.

De belangrijkste journalistieke invloed loopt echter via de grote publiciteit over allerlei vormen van criminaliteit. Dat past in de veiligheidsutopie waaronder wij nu leven. Vroeger was het strafrecht voor de excessen die in donkere stegen en zwarte krochten plaatsvonden. Nu is het strafrecht een centraal onderdeel van een integraal veiligheidsbeleid van de centrale en lokale overheid. Van de overheid wordt niet meer alleen verwacht dat de ergste boeven worden gestraft. Nee, de overheid dient te zorgen voor een absoluut veilige samenleving, vrij van criminaliteit en alle andere bronnen van onveiligheid. Dat heet het integraal veiligheidsbeleid, waarin *en passant* de kwaliteit van keukentrapjes en kerncentrales wordt meegenomen. Men tracht van alles te bestrijden, ook als daarvoor geen zinvolle methodes bestaan. Waar bijvoorbeeld een hoop gedronken wordt, wordt nu eenmaal gevochten en waar wordt gevochten valt af en toe een dode. Burgers vinden het niet meer aanvaardbaar dat zoiets zomaar kan voorkomen. De overheid voelt zich verplicht daaraan wat te doen, terwijl er niets aan te doen valt. Dat leidt tot absurde maatregelen als het ophangen van bordjes 'geweldvrije zone'. Dat is de ultieme veiligheidsutopie, zoals Hans Boutellier die beschrijft.

De politie en de media

Met de beweging naar een veiligheidsutopie maken ook andere betrokkenen een ontwikkeling door, want het strafrecht is steeds meer *bon ton* geworden. In tegenstelling tot vroeger zijn er advocaten die van het strafrecht hun dagtaak maken; zelfs rechters vinden het nu interessant om in de strafkamer van de rechtbank te zitten. De politie en het openbaar ministerie stellen zich steeds meer open en dus kwetsbaar op. In die veranderingen past eveneens een grotere journalistieke belangstelling voor criminaliteit, politie en justitie.

5. Zie M. van Dam (1999) De journalistieke geweldsexplosie. *De Volkskrant* 14 oktober, 9.

6. Zie hierover de beschouwing in H. Crombag & F. van Dun (1997) *De utopische verleiding*. Amsterdam: Contact, met name p. 81 e.v.

7. Zie bijv. L.H.C. Hulsman (1968) De strafrechtelijke sanctie en zijn maat. *Wijsgerig Perspectief*, 8, 219.

8. Citaat uit H. Crombag & F. van Dun (1997) *De utopische verleiding*. Amsterdam: Contact, p. 255.

9. Zie H. Boutellier (1999) De veiligheidsutopie: *Strafrechtelijk beleid in de 21e eeuw*. *Recht der Werkelijkheid*, (in druk).

10. Zie bijv. N. Lefowitz, L. Eron, L. Waldre & L.R. Huesmann (1977) *Growing up to be violent: A longitudinal study of the development of aggression*. New York: Pergamon.

11. Zie O. Wiegman, M. Kuttchreuter & B. Baarda (1992) A longitudinal study of the effects of television viewing on aggressive and prosocial behaviours. *British Journal of Social Psychology*, 31, 147-164. De eerlijkheid gebiedt te melden dat het andere onderzoekers lukte om uit dezelfde gegevens die Wiegman en collega's gebruikten nog een verbandje tussen het kijken naar televisiegeweld en later geweld bij de kijkertjes te persen. Zie L.R. Huesmann & L.D. Eron (red.) (1996) *Television and the aggressive child: A cross-national comparison*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, met name p. 255.

12. Zie R.B. Felson (1996) Mass media effects on violent behavior. *Annual Review of Sociology*, 22, 103-128.

13. Zie K. Wittebrood & M. Junger (1999) Trends in geweldscriminaliteit: Een vergelijking tussen politiestatistiek en slachtoffer-enquêtes. *Tijdschrift voor Criminologie*, 41, 250-267.

Kon de politie vroeger in betrekkelijke rust de zaken afwikkelen, nu staan journalisten hen in de nek te hijgen. Daarachter zitten weer lezers, waaronder niet in de laatste plaats de slachtoffers of hun familie. De aandacht voor misdaad en straf legt een enorme druk op de politie en die wordt versterkt door de aandacht in de media. Dat heeft bijvoorbeeld tot gevolg dat de politie zich extra inspant voor spraakmakende zaken. Zo bericht de politie met enige regelmaat dat tientallen rechercheurs op een bepaalde zaak zijn gezet. Daarmee laat men aan de journalisten – en achter hen het publiek – zien dat er alles aan gedaan wordt deze zaak op te lossen. Dat is echter slechts schijnbaar zo. Tientallen rechercheurs op één enkele zaak is alleen tijdelijk zinvol, bijvoorbeeld als een bos uitgekamd moet worden of een groot buurtonderzoek moet worden uitgevoerd. Voor het overige scheppen zoveel rechercheurs een apart probleem, namelijk het managen van alle informatie die zij genereren, zinloos en zinvol als rijp en groen door elkaar. Het netto effect van zoveel mensen op één zaak is dat zij elkaar alleen maar in de weg lopen.

Ach, zult u zeggen, dan moet de politie zijn informatiestromen maar beter organiseren. Maar dat is niet het enige probleem. Omdat de politie zich onder druk van de media gedwongen voelt groot uit te pakken, worden mensen weggetrokken van andere opsporingsonderzoeken. Zaken blijven liggen en het netto effect is dat de criminaliteit minder wordt bestreden.

Dat lijkt het belangrijkste effect van de media op criminaliteit. Door de mediadruk worden politie en openbaar ministerie ertoe verleid zich te gedragen op een manier die zonder al die aandacht evident onverstandig zou zijn gebleken. U zult roepen dat het om incidenten gaat. Dat is ook zo, maar het zijn wel omvangrijke incidenten en zij komen in steeds groteren getale voor.

Wij zullen een concreet voorbeeld geven. Na de moord op Ulrich werd Zandvoort al snel in de media uitgeroepen tot het centrum van de internationale handel in kinderporno. Dat kwam mede doordat journalisten goed luisterden naar een stel Belgen die er hun levenswerk van maken de politie voor de voeten te lopen. Voor ingewijden in de Zandvoortse zaak werd echter al snel duidelijk dat er aanzienlijk minder aan de hand was. Door de hype was de politie

echter gedwongen alles tot op de bodem uit te zoeken en zeer veel mankracht in deze zaak te investeren. Wij kunnen alleen maar gissen naar de hoeveelheid andere criminaliteit die daardoor onopgelost is gebleven.

De grote aandacht van de media voor criminaliteit, politie en justitie zorgt er niet alleen voor dat minder boeven worden gepakt, maar ook voor het pakken van andere boeven dan voorheen. Politie en justitie warmen zich graag aan de mediabelangstelling – het zijn ook mensen nietwaar. Het vak wordt op die manier leuker als een spectaculaire zaak wordt aangepakt. Een officier van Justitie als Teeven wordt een nationale bekendheid, ook al zijn diens vervolgingen niet altijd even succesvol. De officier van Justitie die in betrekkelijke anonimiteit probeert zoveel mogelijk zaken aan te brengen, zal geheel voor de eigen satisfactie moeten zorgen. Maar hij kan ook niet alles bijbenen. Dus blijft de kleine criminaliteit liggen.

Waar is de tijd dat je voor door rood licht rijden nog een bekeuring kreeg? Wanneer wordt nog eens een boete gegeven voor rijden zonder licht op de fiets?

Men kan zich serieus afvragen wat nu een groter effect heeft op de moraal van het land: alle jongeren die ongestraft allerlei verkeersovertradingen kunnen plegen of een precieze inventarisatie van niet bestaande kinderporno in Zandvoort.

Tot slot

Inmiddels lijkt er geen weg terug meer. Overal waar spectaculaire criminaliteit plaats vindt, is ook de aandacht van de media enorm. En waar de media zijn, trekken politie en justitie in groten getale naar toe. De utopische belofte van het integrale veiligheidsbeleid dwingt hen in ieder geval de zaken die de aandacht trekken met overdreven inzet te bestrijden. Elke afwijking van het geheel uitbannen van criminaliteitsonveiligheid trekt grote aandacht met alle ongunstige effecten van dien. De overheid heeft dat over zichzelf afgeroepen door de illusie te wekken dat criminaliteit en andere onveiligheid integraal bestreden kunnen worden. Dat is niet alleen een illusie, maar zorgt ervoor, zo lieten wij zien, dat juist veel criminaliteit onbestreden blijft. Het zij zo. ■

Zelfs rechters vinden het nu interessant om in de strafkamer van de rechtbank te zitten